

بررسی جایگاه خلیفه عصر حاضر در ظاهر و باطن از دیدگاه بریلویه

مهدی فرمانیان^۱
عباس خسروی^۲

چکیده

امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف در نگاه «بریلویه» دارای جایگاه ویژه‌ای است و آن امام را به عنوان آخرین امام و خلیفه ظاهری و باطنی در عصر حاضر می‌دانند و معتقدند که آن حضرت، هم خاتم ولایت خواهد بود و هم آخرین امام و خلیفه برای امت. از نگاه بریلویه امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف دوازدهمین امام روی زمین و آخرین خلیفه الهی خواهد بود که هم دارای خلافت ظاهری است و هم دارای خلافت باطنی. لذا امام مهدی را به عنوان آخرین ولی خدا و اولی الامر در عصر حاضر می‌دانند. بریلویه ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را از نشانه‌های قیامت می‌دانند و معتقدند آن حضرت مرجع تمام اولیا خواهند بود و اولیای الهی در سراسر جهان به ایشان اقتدا می‌کنند. در موقع ظهور، حضرت عیسی علیه السلام به آن حضرت اقتدا و امامت ایشان را اعلام می‌کنند. این نوشتار با روش توصیفی - تحلیلی، مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای، به بررسی جایگاه خلیفه عصر حاضر در ظاهر و باطن از دیدگاه بریلویه پرداخته و به این نتیجه رسیده است که بریلویه در این زمینه، دارای اشتراکات فراوانی با مذهب شیعه اثنا عشریه است. تقویت این مشترکات، در وحدت بین مذاهب اسلامی نقش مهمی خواهد داشت.

واژگان کلیدی: بریلویه، امام مهدی، خلیفه ظاهر و باطن، ظهور.

M.farmanian@chmail.ir

abasszxc@yahoo.com

۱. دانشیار گروه کلام اسلامی دانشگاه ادیان و مذاهب قم

۲. دانش آموخته سطح ۴ حوزه علمیه قم (نویسنده مسئول)

یکی از جریان‌های صوفی مطرح در شبه قاره و مخالف وهابیت و جریان‌های تکفیری، «بریلویه» است. بریلویه، اصلاً از کلمه «بریل»، شهری نزدیک دهلی هندوستان است و چون احمد رضا خان، مؤسس مکتب بریلویه در این شهر به دنیا آمده و در آنجا زندگی می‌کرده است، پیروان او را «بریلویه» می‌نامند. پیدایش بریلویه به اواخر قرن سیزدهم هجری قمری و دهه اول قرن چهاردهم/دهه ۱۸۸۰م (اواخر قرن نوزدهم میلادی) بر می‌گردد (شرف قادری، بی‌تا: ص ۳). بریلویه به عنوان جریان فکری مهم و اثرگذار در هند، پاکستان، بنگلادش و بخش‌هایی از استان سیستان و بلوچستان ایران است که اولیای الهی و اهل بیت پیامبر گرامی اسلام ﷺ نزد آنان از جایگاه بلندی برخوردارند و در مقابل جریان‌های تکفیری و گروه‌های تند در شبه قاره از مقام اهل بیت دفاع می‌کنند. این جریان صوفی، بیش‌ترین جمعیت اهل سنت پاکستان را به خود اختصاص داده است (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۸: ج ۴، ص ۴۸۵؛ جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۴: ص ۱۰۰ و خسروی، ۱۳۹۸: ص ۱۰)؛ به‌ویژه در ایالت پنجاب که بیش از نیمی از جمعیت پاکستان را شامل می‌شود، مکتب بریلوی نفوذ بیش‌تری دارد و با ویژگی‌های قومی و سنت‌های پنجابی هم‌خوان است (حافظ نیا، ۱۳۷۹: ص ۱۶۶). می‌توان گفت که مکتب بریلویه در میان مکاتب فکری و مذهبی موجود در پاکستان، به تفکر شیعی نزدیک‌تر است (همان). عقاید آنان به عقاید شیعه شباهت فراوانی دارد و در حقیقت آنان در میان مذاهب اسلامی، به تشیع بسیار نزدیک‌ترند (جبرئیلی، ۱۳۹۱: ص ۳۱۳-۳۱۹). بریلویه به شدت از فرهنگ ایران متأثرند؛ به طوری که این فرهنگ، جلوه‌ای آشکار در این مکتب دارد. به دلیل ارتباط آن‌ها با شیعه و نفوذ عقاید تشیع در میان‌شان، به عناصر فراوانی از تشیع، پایبند هستند. این پایبندی به قدری است که عده‌ای، ایشان را «سنيان دوازده‌امامی» می‌خوانند (جان ل. اسپوزیتو، ۱۳۸۸: ج ۱، ص ۶۹۳). پدر احمد رضا خان بریلوی (نقی خان) با نواب رامپور که خاندانی شیعه و با اعتقاداتی قوی بودند، رابطه نزدیکی داشت (رضوی، ۱۹۹۵: ص ۲۸). محمدطاهر قادری از علمای برجسته و شناخته‌شده بریلوی در عصر امروز به شمار می‌آید که مردم پاکستان به دلیل چهره میانه‌رو ایشان، احترامی خاص برای وی قائل هستند (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۴: ص ۹۸). او در سال ۱۹۸۰م، جنبش «منه‌اج القرآن» را تشکیل داد و به‌عنوان رهبر و رئیس آن، خدمات خود را آغاز و

در سال ۱۹۹۵م پروژه آموزش عمومی را شروع کرد و در حال حاضر ۵۷۲ مرکز آموزشی دارد که به تعلیم و تعلم مشغول اند (همان: ص ۴۴). ایشان علاوه بر پاکستان در بیش از هشتاد کشور جهان فعالیت دارد و مأموریت اصلی خود را احیای امت مسلمان و اتحاد جهان اسلام می‌داند. وی بیش از ۳۰۰ کتاب به زبان‌های اردو، انگلیسی و عربی، تألیف کرده که خیلی از آن‌ها به دیگر زبان‌ها ترجمه شده است (رئیس السادات، ۱۳۹۰: ص ۱۲). دکتر طاهر قادری، مؤلف کتاب‌هایی چون *سیف الجلی علی منکر ولایت علیؑ*، *الدرالبيضاء فی مناقب فاطمة الزهراءؑ*، *مرج البحرين فی مناقب الحسنین*، *ذبح عظیم* می‌باشد که این آثار نشان روشنی از گرایش‌های اوست. بدون شک رابطه خوب وی با ایران به تعلقات بریلوی وی بی‌ربط نیست. او در سال ۱۳۹۳ش، به ایران سفر و با بعضی مراجع ایران در قم دیدار کرد. وی با خانه فرهنگ ایران رابطه نزدیک و همکاری بسیاری دارد. همکاری طاهر قادری با حزب شیعی «نفاذ جعفری» (تحریک اسلامی) که از انقلاب اسلامی ایران به شدت متأثر است؛ یکی دیگر از نشانه‌های نزدیک بودن وی به انقلاب اسلامی ایران است. طاهر قادری از طرح امت واحده اسلامی دفاع می‌کند و از مسلمانان می‌خواهد که اختلافات را کنار بگذارند تا امت واحده اسلامی تشکیل شود. نکته مهمی که رئیس شورای عالی مؤسسه منهج القرآن (که یک مؤسسه بین‌المللی) است، اخیراً بیان کرده؛ این است که الگو گرفتن از نظام اسلامی ایران و ایجاد امت واحده اسلامی، در جهت هدف بزرگ پیامبر اسلام ﷺ و فرمایش قرآن کریم برای ایجاد وحدت و انس و الفت بین مسلمانان، مبنای کار این مؤسسه است (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۴: ص ۱۰۲-۱۰۳).

دکتر طاهر قادری، باب ششم کتاب *غایة الإجابة فی مناقب القرابة (اهل بیت اطهار کی فضایل و مناقب)* را به مناقب امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف و صفات ایشان و نیز علامات ظهور آن حضرت اختصاص داده و دو کتاب دیگر نیز به طور اختصاصی در مورد آن حضرت به نام *القول المعترفی الإمام المنتظرؑ* و *حیات و نزول مسیح اور ولادت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف* نگاشته است. مفتی محمد هاشم، از بزرگان عصر حاضر بریلویه در کراچی پاکستان، موسوعه‌ای ۵۰ جلدی به نام *معرفت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف* (امام مهدی متعلق شعور و آگاهی کا ایک عظیم شاهکار) در مورد

امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف در دست تألیف و نگارش دارد که ۱۵ مجلد آن به چاپ رسیده است.^۱ بریلویه با استناد به حدیث غدیر معتقدند که رسول خدا صلی الله علیه و آله در روز غدیر خم، در میان جمعیت که صحابه گرامی آن حضرت نیز حضور داشتند، علی علیه السلام را به عنوان خلیفه و جانشین بعد از خود در خلافت باطنی منصوب کردند و فرمودند: «من کنت مولاه فهذا علی مولاه» این جمله رسول خدا صلی الله علیه و آله اعلان ولایت علی علیه السلام بود و اطلاق آن تا روز قیامت است. علی علیه السلام به عنوان اولین امام باطنی است و امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف به عنوان آخرین امام ظاهری و باطنی و خاتم ولایت است (قادری، ۲۰۰۹: ص ۵-۶). فرد نخست در سلسله ولایت، علی علیه السلام است و آخرین نفر در این امر، مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف است که ایشان خاتم امامت است؛ یعنی امامت به ایشان ختم خواهد شد (همان، ۲۰۰۸ الف: ص ۶۷-۶۸). بریلویه بر این باورند که در مورد ظهور آن حضرت، صحابه، تابعین و بعد از ایشان علمای جهان اسلام در دوره‌های مختلف، روایاتی صحیح‌السند بیان کرده‌اند که تواتر آن‌ها ثابت شده و مسئله ظهور یکی از مشترکات مذاهب اسلامی و مورد اتفاق امت اسلام است (همان: ص ۷۰). طاهر قادری مهدویت را به عنوان یک مسئله مورد اجماع تمام مذاهب اسلامی می‌داند که در دوره‌های گوناگون مورد اتفاق فقها، مجتهدان، علما و تمام مکاتب فکری و مذاهب اسلامی بوده است. وی این مقوله را یکی از مشترکات بین شیعه و اهل سنت می‌داند (همان: ص ۷۴). او در این زمینه می‌گوید:

شیعه معتقد است که امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف به دنیا آمده و سپس غایب شده است و دوباره قبل از برپایی قیامت ظهور می‌کند؛ اما اکثر اهل سنت معتقدند که آن حضرت هنوز متولد نشده است. اختلاف شیعه و سنی در ولادت حضرت است؛ ولی در مقام و رتبه آن حضرت، بین شیعه و سنی اختلافی وجود ندارد (همان، ص ۷۵).

بریلویه امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را محور وحدت تمام مذاهب و کتاب‌های آسمانی می‌دانند که در زمان ظهور ایشان تمام آزادی خواهان جهان به سمت «امت واحده» گرایش پیدا خواهند کرد (مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۲۲۴).

۱. مصاحبه نگارنده با نویسنده کتاب در مؤسسه تخصصی مذاهب اسلامی، ۱۵/۱۰/۹۷.

بخش اول: بشارت‌ها

یکی از مباحث مهم در موضوع مهدویت، «بشارت»های فراوانی است که به مسلمانان اختصاص ندارد. در بقیه ادیان نیز به ظهور منجی آخرالزمان، بشارت داده شده است. از نگاه بریلویه، امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف به عنوان آخرین خلیفه الهی در عصر حاضر است که هر جا در عالم ظلم و ستمی صورت گرفته و انسانی مظلوم واقع شده است، آن حضرت برای مظلومان مایه بشارت است (همان: ص ۲۲۸). بریلویه با استناد به آیاتی از قرآن کریم و روایات در این باب، از جهانی شدن اسلام و حاکمیت صالحان و سروری مستضعفان بر مستکبران سخن گفته‌اند که این سخنان حاکی از اهتمام آنان به این موضوع است (همان).

الف) مهدی در قرآن از دیدگاه بریلویه

۱. بشارت به مستضعفان

از جمله آیاتی که بریلویه در زمینه امامت ظاهری و باطنی امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف به آن استناد می‌کند، این آیه شریفه است: «وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ» (قصص: ۵). این آیه از جمله آیاتی است که به روشنی به ظهور حکومت حق و عدالت در تمام کره زمین به دست حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف بشارت می‌دهد. بریلویه در تفسیر آیه مذکور به این سخن علی عليه السلام استناد کرده‌اند که فرمود: «دنیا پس از سرکشی، به ما [=آل محمد] روی می‌کند؛ چونان شتر ماده بدخو که به بچه خود مهربان گردد.» سپس این آیه را خواند: «وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ...» (مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۶۷). مفتی محمد هاشم در این باره می‌نویسد:

بزرگان دینی و همفکران ما بر این واقعیت تصریح می‌کنند که این بیان امیرالمؤمنین عليه السلام نوید بخش آمدن امام و پیشوای بزرگی است که فرمانروای زمین و زمان می‌گردد و همه کشورها در قلمرو قدرت او قرار می‌گیرند و او به عنوان آخرین امام و خلیفه ظاهر و باطن در عصر حاضر است (همان).

۲. امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف آخرین خلیفه عصر حاضر

بریلویه، برای اثبات ادعای خود، مبنی بر این که امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف آخرین خلیفه عصر حاضر در ظاهر و باطن است، به این آیه شریفه استناد کرده‌اند:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾ (نساء: ۵۹). از دیدگاه بریلویه، مراد از این آیه، علی عليه السلام و اولاد اوست که آخرین آن‌ها امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف است که هم خلافت ظاهری دارند و هم خلافت باطنی (مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۶۹). بریلویه معتقدند در هر عصر و زمانی باید امامی در قید حیات باشد تا از ایشان اطاعت شود و در دوره ما امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف به عنوان آخرین اولی الامر و خلیفه عصر حاضر هستند که باید مورد اطاعت قرار بگیرند (همان: ص ۷۰ و قادری، ۲۰۰۸ الف: ص ۶۷).

۳. لزوم پیروی از امام عصر حاضر

بریلویه امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف را آخرین خلیفه ظاهر و باطن و مرجع امت اسلامی می‌دانند که اطاعت و پیروی از ایشان لازم است. دکتر طاهر قادری در این زمینه نوشته است:

در هر دوره و زمانی برای امت اسلامی امام و رهبری است تا مردم به او رجوع و از ایشان پیروی کنند. خداوند متعال در قرآن می‌فرماید: ﴿يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمامِهِمْ فَمَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا﴾ (اسراء: ۷۱). وی در ادامه به این روایت رسول خدا صلى الله عليه وآله وسلم استناد کرده است: «من مات و ليس له امام مات ميتة جاهلية» (قادری، ۲۰۰۸ الف: ص ۶۷). از نگاه بریلویه معرفت و شناخت امام عصر خود، سبب رهایی از گمراهی است (همان).

۴. فراگیر شدن اسلام و حاکمیت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف بر جهان

﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾ (توبه: ۳۳). از نگاه بریلویه، غلبه دین اسلام بر همه ادیان تاکنون محقق نشده است و تحقق این مهم، در دولت کریمه امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشريف خواهد بود؛ زمانی که احکام دین اسلام در حکومت مهدوی به اجرا درخواهد آید (بریلوی، بی‌تا: ص ۳۶؛ قادری، بی‌تا، ج ۱، ص ۵۹ و مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۶۸). مفتی هاشم از فخر رازی نقل کرده است که منظور آیه از ﴿لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ...﴾ آن است که دین اسلام را بر همه دین‌ها، چیره کند تا هیچ دینی در زمین نماند، جز آن‌که مغلوب باشد و هیچ کس بر مسلمانان غلبه نکند، بلکه آنان بر معتقدان به دیگر ادیان پیروز شوند و این پیروزی هنگام ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف است و در آن زمان هیچ کس باقی نمی‌ماند، مگر آن که اسلام را بپذیرد، یا جزیه دهد. لذا شأن نزول آیه موقع ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف به عنوان

آخرین خلیفه ظاهر و باطن است که دین ایشان بر تمام دنیا پیروز خواهد شد (همان، ص ۶۸-۶۹ و فخر رازی، ۱۴۲۰: ج ۱۶، ص ۳۳). این آیه وعده الهی است، مبنی بر این که خدای متعال اسلام را بر همه آیین‌ها پیروز خواهد کرد و این اتفاق، هنگام ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف از فرزندان فاطمه خواهد بود (همان، ص ۶۷).

۵. پیروزی جبهه حق با ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف

«وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا* فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولَىٰ بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا* ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكُرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا* إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا* (اسراء: ۴-۷).

بریلویه معتقدند این که در این آیه شریفه آمده است: «...عِبَادًا لَنَا أُولَىٰ بَأْسٍ شَدِيدٍ...»؛ منظور از آن بندگان، امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف و اصحاب آن حضرت هستند که دارای نیروی بسیار شدیدند؛ به طوری که قدس توسط آن‌ها فتح خواهد شد (مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۷۳). یکی دیگر از آیاتی که بریلویه در این زمینه به آن استناد کرده‌اند، این آیه شریفه است:

«وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ* (نور: ۵۵). از امام سجاد عجل الله تعالی فرجه الشریف روایت شده که مصداق کامل این آیه، حکومت جهانی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف است که خداوند وعده داده است در آن روز اهل ایمان بر جهان حکومت کنند (غازی قادری، ۱۹۸۱: ص ۷).

۶. ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، یکی از نشانه‌های قیامت

از آن جا که بریلویه معتقدند امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف به عنوان آخرین خلیفه عصر حاضر در ظاهر و باطن است؛ ظهور آن حضرت را یکی از نشانه‌های قیامت دانسته و معتقدند تا حضرت ظهور نکند، قیامت برپا نخواهد شد (اعظمی، بی تا: ص ۵۵-۶۰). آنان در این زمینه به این آیه شریفه استناد کرده‌اند: «وَإِنَّهُ لَعَلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ* (زخرف: ۶۱).

از نگاه بریلویه، این آیه درباره حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف نازل شده است. مفسران ذیل این آیه نوشته اند که ضمیر «انّه» به حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف باز می گردد و او یکی از نشانه های قیامت است (مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۷۰)؛ زیرا دولت آن حضرت آخرین دولت در عالم خواهد بود و بعد از دولت و حاکمیت آن حضرت، دیگر دولتی نخواهد بود.

ب) مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف در سنت

۱. بشارت رسول خدا صلى الله عليه وآله به ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف

رسول گرامی اسلام صلى الله عليه وآله، مکرراً امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را به عنوان دوازدهمین وصی و جانشین خود معرفی کرده است که رسالت اجرای برنامه های دینی و قوانین اسلامی را در سطح جهان بر عهده دارد و همگان را به آمدنش بشارت داده است. بریلویه در این خصوص روایات منقول از رسول خدا صلى الله عليه وآله را در کتاب هایشان آورده اند که در ادامه به برخی از آن ها اشاره می شود:

عن ابی سعید الخدری قال، قال رسول الله صلى الله عليه وآله: «ابشركم بالمهدی یبعث فی امتی علی اختلاف من الناس و زلزال فیما للارض قسطاً و عدلاً كما ملئت جوراً و ظلماً یرضی عنه ساکن السماء و الارض یقسم المال صحاحاً... و میلاً قلوب امة محمد غنی و یسعهم عدله» (قادری، ۲۰۰۹: ص ۴۳-۴۴). نیز ابو سعید خدری از رسول خدا صلى الله عليه وآله چنین روایت کرده است: «یخرج فی آخر امتی المهدی یرسقه الله الغیث و تخرج الارض نباتها و یعطی المال صحاحاً و تكثر الماشیه و تعظم الامة» (مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۱۰۴).

علاوه بر «بشارت»، بر «حتمی بودن» ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، در بسیاری از روایات تأکید شده است. در ذیل به دو نمونه از این روایات اشاره می کنیم: رسول خدا صلى الله عليه وآله فرمودند: «لا تذهب الدنيا حتی یملك العرب رجل من اهل بیتی یواطئ اسمه اسمی» (غازی قادری، ۱۹۸۱: ص ۷ و مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۹۰).

۲. بشارت امیرالمؤمنین علی عليه السلام به ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف

ابی طفیل از محمد حنفیه چنین نقل کرده است:

نزد علی عليه السلام بودیم که شخصی از مهدی پرسید؛ علی عليه السلام فرمودند: «چقدر دور است!» سپس حضرت هفت بار دستش را بست و فرمود: «او [=مهدی] در آخرالزمان قیام

خواهد کرد؛ زمانی که اگر کسی، خدا خدا، بگوید، کشته می‌شود. آن‌گاه خداوند متعال گروهی را که مانند ابرهای پاره‌پاره متفرق بوده‌اند، جمع و بین آن‌ها دوستی را حاکم می‌کند. آنان از احدی نمی‌ترسند و از آن‌که کسی در جمع آن‌ها وارد شده و به آن‌ها اضافه می‌گردد، خوشحال نگشته و تعداد آن‌ها به عدد اصحاب بدر است. نه سابقین به مقام و فضیلت آن‌ها خواهند رسید و نه آیندگان و نیز تعداد آن‌ها به عدد اصحاب طالوت پیامبر است که همراه ایشان از نهر گذشتند (قادری، ۲۰۰۹: ص ۳۸-۳۹).

بخش دوم: ویژگی‌ها و شرایط ظهور از دیدگاه بریلویه

یکی از موضوعات مهم در بحث مهدویت از نگاه بریلویه، شرایط جهان قبل از ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف است. بریلویه معتقدند که پیش از ظهور و قیام امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف جهان در فساد و تباهی غوطه‌ور است (اعظمی، بی‌تا: ج ۱، ص ۵۵ و جمعی از نویسندگان، بی‌تا: ص ۶۸)، و جامعه بشری به انحطاط و سقوط بی‌سابقه‌ای دچار خواهد شد؛ به گونه‌ای که اصلاح آن جز به اراده حق تعالی و به وسیله نماینده او در روی زمین امکان‌پذیر نیست. به همین دلیل مهم‌ترین کار حضرت این است که جامعه سقوط کرده را از آن وضعیت بیرون آورد و به اوج کمال و سعادت و انسانیت برساند (مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۱۷۷ و ۱۸۹-۱۹۰). بریلویه معتقدند رخدادهایی که بر اساس پیش‌بینی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در آستانه ظهور موعود، جهان را تحت تأثیر قرار می‌دهند، نشانه‌های ظهورند و اگرچه زمان ظهور بر هیچ‌کس روشن نیست؛ تحقق این نشانه‌ها نوید بخش نزدیک بودن ظهور است (مصطفایی، بی‌تا: ص ۶۹). مهم‌ترین کارکرد بیان نشانه‌های ظهور، شناخت مهدی واقعی از مدعیان دروغین مهدویت است. همواره در طول تاریخ اسلام انسان‌هایی بوده و خواهند بود که با مکر و حيله و ادعای باطل، در صدد بهره‌برداری از موقعیت اجتماعی و سیاسی و اقتصادی جوامع هستند و به این دلیل، با ادعای مهدویت وارد اجتماع شده و عده‌ای را فریب می‌دهند. در نقطه مقابل، پیامبر و امامان با بیان نشانه‌های ظهور، به مردم معیارهایی ارائه کرده‌اند تا مردم بر اساس این معیارها، مهدی واقعی را شناخته و دچار اشتباه نگردند و به بیراهه‌ها منحرف نشوند. از نتایج این کارکرد، این است که با شناسایی مهدی واقعی از مهدیان دروغین، قیام‌های حق از باطل نیز تمییز داده خواهد شد و مسلمانان به صرف دیدن پرچمی که با ادعای مهدویت برافراشته شده است، به آن نپیوسته و با آنان همراه

نخواهند شد.

۱. فراگیر شدن ظلم و جور

گسترده‌ترین مؤلفه فساد و تباهی پیش از ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، این است که جهان از بی‌عدالتی و ستم‌گری پر می‌شود (جمعی از نویسندگان، بی‌تا: ص ۶۸ و قادری، ۲۰۰۹: ص ۲۴). همه انسان‌ها به حسب فطرت و سرشت الاهی، از ظلم و ستم متنفرند و آن را بر نمی‌تابند و از آثار و پی‌آمدهای آن ناخشنودند و به همین دلیل، مهم‌ترین دغدغه، نگرانی و مطالبه افراد جامعه از حاکمانشان این است که بساط ظلم برچیده و عدالت در حق آنان به خوبی اجرا شود. مبنای بیش‌ترین بشارتی که در روایات برای ظهور بیان شده، از بین بردن این ناهنجاری از جوامع جهانی است. روایات در آثار بریلویه در مورد پر شدن زمین از ظلم و ستم، (پیش از ظهور مهدی موعود) فراوان است. در ذیل به یک نمونه از این روایات اشاره می‌شود: عن حذیفه قال: قال رسول الله: «المهدی رجل من ولدی... میلاً الارض قسطاً و عدلاً کما ملئت ظلماً و جوراً» (قادری، ۲۰۰۸ الف: ص ۱۰۶).

۲. وقوع هرج و مرج در دنیا

یکی دیگر از نشانه‌های ظهور منجی آخر الزمان از دیدگاه بریلویه، وقوع هرج و مرج در دنیا است. بریلویه در این زمینه به این روایت نبوی استناد کرده‌اند: قال رسول الله صلى الله عليه وآله: «یا فاطمه! والذی بعثنی بالحق إن منهما (الحسن والحسین) مهدی هذه الامة اذا صارت الدنيا هرجاً و مرجاً» (همان، ص ۱۰۸).

۳. وقوع فتنه و خروج سفیانی

از دیگر نشانه‌های ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف از دیدگاه بریلویه، وقوع فتنه توسط سفیانی است (مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۲۰۱). بریلویه او را از اولاد ابوسفیان و از نسل یزید، بدبخت و ملعون می‌دانند. سفیانی از دشمنان سرسخت اهل بیت است که در منطقه شام خروج می‌کند که عموم پیروانش از قبیله کلب هستند (قادری، ۲۰۰۸ الف: ص ۸۳) و با مکر و فریب گروه زیادی را به دور خود گرد می‌آورد و بر بخش گسترده‌ای از سرزمین‌های اسلامی، از جمله شام، حمص،

فلسطین، اردن، قنسرین^۱ و قسمت‌هایی از عراق سیطره می‌یابد (اویسی، ۲۰۰۴: ص ۲۰۲)، و در عراق صد هزار نفر را به قتل می‌رساند (قادری، ۲۰۰۸: ب: ص ۸۷۰). مستند بریلویه در باب خروج سفیانی این روایت است: ابوهزیره از رسول خدا ﷺ چنین نقل کرده است: «مردی که به او سفیانی می‌گویند، در دمشق قیام می‌کند، پیروان او از قبیله کلب هستند. مردم را می‌کشد، شکم زنان را پاره می‌کند و بچه‌ها را به قتل می‌رساند...» (مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۱۰۰-۱۰۱). سفیانی هنگامی که از ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف باخبر می‌شود، سپاهی عظیم برای مقابله با امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف و کشتن ایشان به سوی مکه روانه می‌کند (قادری، ۲۰۰۸: الف: ص ۸۳).

۴. خسف در بیداء

واژه «خسف» به معنای فرو رفتن و پنهان شدن است (ابن منظور، ۲۰۰۰: ج ۴، ص ۹۱)، و بیداء نام سرزمینی است میان مکه و مدینه (حموی، بی تا: ج ۱، ص ۵۲۳). یکی دیگر از نشانه‌های ظهور از دیدگاه بریلویه، «خسف در بیداء» است (اعظمی، بی تا: ج ۱، ص ۵۴). منظور از این نشانه، آن است که سفیانی با لشکری عظیم به قصد جنگ با مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف عازم مکه می‌شود و در میان مکه و مدینه در سرزمین بیداء به گونه‌ای معجزه آسا و با ندای آسمانی یا چیزی شبیه آن، سپاه او در زمین فرو می‌رود (قادری، ۲۰۰۸: الف: ص ۸۳).

۵. قتل نفس زکیه

«نفس زکیه» به معنای فرد بی‌گناه و پاک می‌باشد. کشته شدن چنین شخصی، در روایات از نشانه‌های ظهور عنوان شده است: عن مجاهد قال فلان رجل من اصحاب النبی: «أن المهدی لا یخرج حتی تقتل النفس الزکیة فاذا قتلت النفس الزکیة غضب علیهم من فی السماء و من فی الارض...» (همان، ص ۱۱۷).

۱. نام شهری در نزدیکی حلب که در سال ۳۵۱ ق، در زمان استیلای رومیان بر آن شهر، مردمان آن از ترس کوچ کردند و از شهر، جز کاروان سربازی باقی نماند (صفی الدین بغدادی، مرصداطلاع، ۱۴۰۷: ج ۳، ص ۱۱۲۶).

۶. خروج دجال

بریلویه یکی از نشانه‌های ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را «خروج دجال» می‌دانند (همان، ص ۸۶؛ قادری برکاتی بدایونی، ۱۴۲۰: ص ۱۷۸ و بریلوی، ۲۰۰۱: ج ۴، ص ۳۶۶)، و معتقدند که خروج دجال با ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف مقارن است. او پس از خروج ادعای نبوت کرده (اعظمی، بی تا: ج ۱، ص ۵۶)، و سپس ادعای الوهیت می‌کند و اطرافیان او از فساق و فجار و اهل زنا و زنازادگان هستند که در اطراف او جمع می‌شوند (جمعی از نویسندگان، بی تا: ص ۶۸-۶۹ و مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۲۰۰).

۷. ندای آسمانی

بریلویه با استناد به روایاتی در این باب، این نوع علامت و نشانه ظهور را ذکر کرده‌اند که به آن اشاره می‌شود: عن علی بن ابی طالب قال: «إذا نادى مناد من السماء إن الحق فى آل محمد فعند ذلك يظهر المهدي على أفواه الناس و يشربون حبه و لا يكون لهم ذكر غيره» (قادری، ۲۰۰۸ الف: ص ۱۲۷-۱۲۸). در روایت دیگری این گونه آمده است: عن شهر بن حوشب، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وآله: «و فى المحرم ينادى مناد من السماء: ألا إن صفوة الله من خلقه فلان فاسمعوا له و أطيعوا فى سنة الصوت والمعمة» (مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۲۰۸-۲۰۹).

۸. نزول حضرت عیسی عليه السلام

«نزول حضرت عیسی عليه السلام از آسمان» یکی دیگر از نشانه‌های ظهور از دیدگاه بریلویه است (قادری برکاتی بدایونی، ۱۴۲۰: ص ۱۸۷؛ بریلوی، بی تا: ص ۳۶ و اویسی، ۱۴۲۳: ص ۱۸-۱۹). رسول خدا صلى الله عليه وآله فرمودند:

يلتفت المهدي و قد نزل عيسى بن مريم كأنما يقطر من شعره الماء، فيقول المهدي تقدم و صل بالناس، فيقول عيسى بن مريم: إنما أقيمت الصلاة لك، فيصل عيسى خلف رجل من ولدى ... (اعظمی، بی تا: ج ۱، ص ۵۹؛ جمعی از نویسندگان، بی تا: ص ۷۱ و قادری، ۲۰۰۹: ص ۵۶-۵۷).

مکان ظهور از دیدگاه بریلویه

درباره نقطه آغازین ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشريف و پیوستن یاران خاص به ایشان و نیز بیعت مردم با آن حضرت؛ بریلویه احادیثی ذکر کرده‌اند که وجه اشتراک این احادیث، ظهور آن امام از مکه است. بر اساس این روایات، جایگاه ظهور حضرت، مکه و به طور خاص بین رکن و مقام است. در این زمینه تمامی علمای بریلویه اتفاق دیدگاه دارند که امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف از کنار کعبه، این حرکت بزرگ را آغاز خواهند کرد (شرف قادری، بی تا: ج ۱، ص ۶۰ و مصطفایی، بی تا: ص ۷۱). بر همین اساس، ۳۱۳ تن از بزرگان امت در مسجدالحرام، میان رکن حجرالاسود و مقام ابراهیم عجل الله تعالی فرجه الشريف با امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف بیعت می‌کنند. از رسول خدا صلی الله علیه و آله چنین روایت شده است: «فیاتیه عصائب العراق و ابدال الشام فیبايعونه بين الركن والمقام...» (قادری، ۲۰۰۸ الف: ص ۱۰۰). بزرگان بریلویه بر این باورند که در آستانه ظهور، اولیا و ابدال، خودشان را از تمام دنیا به مکه می‌رسانند و در ماه مبارک رمضان، وقتی اولیا و ابدال طواف می‌کنند، حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف را می‌بینند و اولیا آن حضرت را می‌شناسند و درخواست بیعت می‌کنند؛ حضرت هم قبول می‌کند. بی درنگ از آسمان ندایی خواهد آمد که «هذا المهدي خليفة الله فاتبعوه» (مراد آبادی، بی تا: ص ۱۶-۱۷؛ اعظمی، بی تا: ج ۱، ص ۶۰ و جمعی از نویسندگان، بی تا: ص ۷۲).

همه این ندا را می‌شنوند؛ ابتدا ۳۱۳ تن از بزرگان امت با آن حضرت در مسجدالحرام، میان رکن حجرالاسود و مقام ابراهیم عجل الله تعالی فرجه الشريف با امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف بیعت می‌کنند و سپس علما و بقیه مردم (قادری، ۲۰۰۸ الف: ص ۸۱).

آرماگدون از نگاه بریلویه

واژه یونانی «آرماگدون» یا «هارمجدون»، به معنای نبرد نهایی حق و باطل در آخرالزمان است. شهری در منطقه عمومی شام نیز چنین نامی دارد که بنا به آنچه در باب شانزدهم مکاشفات یوحنا در عهد جدید آمده است، جنگی عظیم در آن جا رخ خواهد داد و زندگی بشر در آن زمان به پایان خواهد رسید (شیروودی، ۱۳۸۴: ص ۴۳). مسیحیان صهیونیست، عبارت یوحنا را که گفته است: «و ایشان را به موضعی که آن را به عبرانی هارمجدون می‌خوانند، فرود می‌آورد» (مکاشفات یوحنا، ۱۶: ۱۶)؛ به نفع خود تفسیر می‌کنند و هارمجدون را منطقه‌ای بین

اردن و فلسطین اشغالی می‌دانند که نبرد آخرالزمان در آن جا به وقوع می‌پیوندد. به تعبیر برخی از تفاسیر ایشان، منطقه تا دهانه اسب‌ها پر از خون خواهد شد که بنا بر شواهد، چنین نبردی هسته‌ای خواهد بود. همه این عقاید و نشانه‌ها بدعتی است که خود صهیونیست‌های مسیحی برای نیل به اهداف سیاسی و قدرت مآبانه خود ایجاد کرده‌اند (قائمی، بی‌تا: ص ۹۱-۹۷). جنگ عظیم آرماگدون در نگاه بریلویه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و آن را آخرین جنگ عظیم نزدیک ظهور می‌دانند که توسط مسیحیت صهیونیسم واقع خواهد شد. با حضور آمریکا در منطقه خلیج فارس و خاورمیانه این رخداد تقویت شده و می‌توان گفت سومین جنگ جهانی و آخرین جنگ در عالم خواهد بود (مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۱۹۳).

انقلاب ایران زمینه ساز ظهور

مفتی محمد هاشم، انقلاب امام خمینی را زمینه ساز ظهور و هموار کننده آن می‌داند (همان، ص ۳۲۱)؛ چنان که امام خمینی در این زمینه گفته است: «امیدوارم که این انقلاب یک انقلاب جهانی بشود و مقدمه برای ظهور حضرت بقیة الله ارواحنا له الفداء باشد!» (امام خمینی، ۱۳۷۸: ج ۱۶، ص ۱۳۱). محمد هاشم در این زمینه نوشته است:

امام خمینی زمانی که در نجف ساکن بودند به یکی از دوستان خود گفتند: این حرکت و انقلاب ما اگر باعث بیداری مردم ایران شود، مردم سایر نقاط جهان نیز از این انقلاب الهام گرفته و بیدار خواهند شد. این انقلاب زمینه‌ساز ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف خواهد بود (مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۳۲۱).

وی یکی از دلایل لشکر کشی آمریکا به عراق و افغانستان را دستگیری منجی آخرالزمان می‌داند که به گمان آمریکایی‌ها در عراق یا افغانستان مخفی شده و به دنبال فراهم کردن سپاه و زمینه‌سازی برای خروج است (همان، ص ۳۲۱-۳۲۲).

امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف جامع خلیفه ظاهر و باطن

بریلویه حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را به‌عنوان دوازدهمین امام روی زمین و آخرین خلیفه الهی می‌دانند (جمعی از نویسندگان، بی‌تا: ص ۴۸) و برای اثبات این ادعا به احادیث نبوی در این موضوع اشاره کرده‌اند که در ذیل به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

عن جابر بن سمرة قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: لا يزال هذا الدين قائماً حتى يكون عليكم اثنا عشر خلیفاً کلهم تحتجمع علیه الامة، فسمعت کلاماً من النبی لم افهمه، قلت لابی: ما یقول؟ قال: کلهم من قریش؛ جابر بن سمرة از رسول خدا ﷺ چنین نقل کرده است: «اسلام یابرجا و استوار باقی نمی ماند تا هنگامی که دوازده خلیفه در میان شما باشد و همه امت بر آن ها اجتماع کنند.» آن گاه سخنی گفتند که آن را نفهمیدم، به پدرم گفتم: چه فرمود؟ گفت: ایشان فرمود: «همه آنان از قریش هستند» (قادری، ۲۰۰۹: ص ۶۴-۶۵).

پروفسور قادری در ذیل این روایت به سنن ابو داوود، باب امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف اشاره می کند که در ادامه این حدیث ابو داوود، گفتار علما را آورده است: «المهدی احدی الایثنی عشر» (همان، ص ۶۵).

بریلویه امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را وارث دو نوع خلافت و امامت می دانند و معتقدند آن حضرت، هم حامل ولایت و امامت باطنی است، هم امامت ظاهری. از دیدگاه بریلویه، خلافت و امامت، به مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف ختم خواهد شد (جمعی از نویسندگان، بی تا: ص ۴۸). امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف هم خلیفه ظاهری است و هم باطنی و هر دو خلافت در ایشان جمع شده است (همان، ص ۵۶). از نگاه آنان، اطاعت از مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف واجب است و تکذیب ایشان به کفر منجر خواهد شد (مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۳۲۱-۳۲۲). بریلویه معتقدند که قیام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف و خروج آن حضرت از لوازم ایمان است، لذا اگر کسی قیام ایشان را انکار کند، کافر شده است (بریلوی، ۲۰۰۱: ص ۴۰).

بریلویه برای اثبات این ادعا به روایاتی در این باب استناد کرده اند که به دو نمونه از آن ها اشاره می شود: عن جابر بن عبدالله قال: قال رسول الله: «من أنکر خروج المهدی فقد کفر بما انزل علی محمد...» (مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۱۱۰). در روایت دیگری به نقل از جابر بن عبدالله و او به نقل از رسول خدا ﷺ آمده است: «من کذب بالمهدی فقد کفر» (همان، ص ۲۰۹). بنابراین، هرکس منکر امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف شود، در واقع هر دو نوع خلافت را منکر شده است (قادری، ۲۰۰۸ الف: ص ۴۹-۵۰). امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف انتهای مظهریت محمدی است؛ به همین دلیل، نام ایشان هم محمد و خُلق او هم محمدی است و همان طور که رسول خدا ﷺ امامت ظاهری و

باطنی را داشت، امام مهدی وارث هر دو و امین خلافت ظاهری و باطنی محمد صلی الله علیه و آله هست.^۱ آن امام مرجع تمام اولیا خواهند بود و اولیای الهی در سراسر جهان به ایشان اقتدا می‌کنند. در موقع ظهور، حضرت عیسی علیه السلام به آن حضرت اقتدا و امامت ایشان را نیز اعلام می‌کند (همان، ص ۵۰-۵۶).

دیدگاه بریلویه در مورد ولادت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف

همه دانشمندان بریلویه، به صراحت امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف را یکی از خلفای دوازده گانه و آخرین امام و «غوث»^۲ می‌دانند^۳ (بریلوی، ۲۰۰۱: ج ۱، ص ۴۰؛ اعظمی، بی تا: ج ۱، ص ۱۲۶؛ جمعی از نویسندگان، بی تا: ص ۲۸۳؛ شرف قادری، بی تا: ج ۱، ص ۶۰ و قادری، ۲۰۰۸ الف: ص ۸۱). بریلویه اعتقاد دارند که زمین هیچ وقت از غوث خالی نیست و آسمان و زمین بدون غوث قائم نمی‌ماند (بریلوی، ۱۳۳۸: ص ۱۷۸). از نگاه آنان، در هر دوره‌ای یک «انسان کامل» که حامل معنویت کلی انسان است، وجود دارد و هیچ عصر و زمان از یک «ولی کامل» که دارای مقام «غوثیت» است؛ خالی نمی‌باشد (شرف قادری، بی تا: ج ۱، ص ۳۰). از دیدگاه آنان، علی علیه السلام و بعد از ایشان امام حسن و امام حسین علیهما السلام تا امام حسن عسکری علیه السلام دارای مقام غوثیت بوده و در پایان، غوثیت کبرا به امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف می‌رسد (قادری، ۲۰۰۵: ص ۱۱-۱۲).

مفتی محمد هاشم دیدگاه‌های متفاوت از علمای جهان اسلام و مستشرقان را در مورد امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف ذکر و در مورد مسئله غیبت آن حضرت، به تفصیل از منابع شیعه استفاده کرده است (مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۲۲۰). از نظر بریلویه امام مهدی، از نسل رسول خدا صلی الله علیه و آله،

۱. بریلویه امامت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را استمرار امامت ظاهری و باطنی رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌دانند و به همین دلیل، معتقدند که هرکس امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را انکار کند، هر دو نوع خلافت را انکار کرده است و از اسلام خارج خواهد شد (قادری، ۲۰۰۸ الف: ص ۸۱).

۲. «غوث» در لغت به معنای فریادرس است و در اصطلاح به کسی گفته می‌شود که به وسیله نیروی روحانی می‌تواند در عالم تدبیر و تقدیر هر شخص را مشخص کند (اویسی، بی تا: ص ۳۶).

۳. احمد رضا خان بریلوی، امجد علی اعظمی (از شاگردان و معاصر احمد رضا خان) شرف قادری، دکتر طاهر قادری، مفتی هاشم و محققان بریلویه، امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را به عنوان آخرین خلیفه الهی و غوث می‌دانند.

علی علیه السلام و فاطمه علیها السلام و نام آن حضرت، محمد و کنیه ایشان، ابوالقاسم است (همان). مفتی هاشم در کتاب معرفت/امام مهدی نوشته است:

شیعه، تاریخ ولادت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را ۱۵ شعبان سال ۲۵۵ق، در سامرا می‌داند و معتقد است که امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف متولد شده و الآن در غیبت به سر می‌برد و باید منتظر ظهور ایشان باشیم (همان).^۱ او در این باره گفته است: شیعه معتقد است که ولادت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف یک معجزه و خبر غیبی بوده است و خیلی از مسلمانان، آرزوی زیارت چهره نورانی ایشان را دارند و به درگاه خداوند دست به دعا بر می‌دارند تا این توفیق نصیبشان شود (مفتی هاشم، ۲۰۱۸: ج ۱، ص ۲۱۱).

وی در ادامه با تبیین دیدگاه شیعه درباره غیبت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، این بحث را در قالب «نظریه غیبت» عنوان کرده و نوشته است:

علمای شیعه برای آن حضرت به دو نوع غیبت قائل هستند: «غیبت صغرا» و «غیبت کبرا». در غیبت صغرا، آن حضرت از پنج سالگی و از زمان شهادت پدر از دیده‌ها غایب شدند و در این دوران ارتباط مردم با ایشان از طریق نواب خاص بوده و مدت این دوره از غیبت، ۶۹ سال است. در غیبت کبرا ارتباط مردم با حضرت، از طریق نواب خاص نیز قطع شد و در سال ۳۲۹ق، با درگذشت چهارمین نایب ایشان، تاکنون این دوره از غیبت ادامه دارد (همان).

مفتی هاشم، با بیان دیدگاه‌ها و نظریات مختلف در باب غیبت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، به تبیین دیدگاه شیعه در این زمینه می‌پردازد و می‌گوید:

در دوران غیبت کبرا امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف افراد بسیاری توفیق تشریف به خدمت آن حضرت را داشته‌اند و این توفیق یکی از آرزوهای مشتاقان آن امام است. در طول تاریخ غیبت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف همواره دعای مسلمانان این بوده است که خداوند متعال، زیارت آن حضرت را نصیب آنان بفرماید (همان). وی در این زمینه به کتاب منتخب الاثر، نوشته آیت‌الله صافی فصل ۳، ۴، و ۵ استناد کرده است (همان).

احمد رضا خان بریلوی معتقد است که امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف متولد شده و جایگاه ایشان در جهان

۱. مصاحبه نگارنده با مفتی محمد هاشم، از علمای بریلوی مرکز اسلامی کراچی در مرکز تخصصی مذاهب اسلامی قم (۱۵/۱۰/۹۷).

ارواح است. به اعتقاد او حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف شخصیتی زنده است که نباید در انتظار تولد او بود (بریلوی، ۱۳۲۵: ج ۲، ص ۷۰-۷۲). غازی قادری از دیگر علمای بریلوی در کتاب *مسئله خلافت* در مورد طول عمر امام مهدی به این روایت امام صادق علیه السلام استناد می‌کند: «... مهدی در دوره غیبت شبیه حضرت نوح علیه السلام عمری طولانی خواهد داشت» (غازی قادری، ۱۹۸۱: ص ۸)؛ اما گروهی دیگر از علمای بریلویه با این که امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را آخرین خلیفه عصر حاضر در ظاهر و باطن می‌دانند؛ بر این باورند که آن حضرت هنوز متولد نشده است (اعظمی، بی تا: ص ۱۲۶؛ جمعی از نویسندگان، بی تا: ص ۲۸۳ و قادری، ۲۰۰۸ الف: ص ۸۱).

نتیجه گیری

بریلویه امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را به عنوان آخرین خلیفه و اولی الامر در عصر حاضر دانسته که برای مظلومان جهان، مایه بشارت است و با استناد به آیاتی از قرآن کریم و روایات در این باب، از جهانی شدن اسلام و حاکمیت صالحان سخن گفته‌اند. یکی از موضوعات مهم در بحث مهدویت از نگاه بریلویه، شرایط جهان قبل از ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف است. بریلویه معتقدند که پیش از ظهور و قیام امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف جهان در فساد و تباهی غوطه‌ور است و کلیه جوامع به انحطاط و سقوط بی سابقه‌ای دچار خواهند شد؛ به گونه‌ای که اصلاح آن‌ها جز به اراده حق تعالی و به وسیله نماینده او در روی زمین امکان پذیر نیست و به همین دلیل، مهم‌ترین رسالت و وظیفه حضرت این است که جوامع سقوط کرده را از آن وضعیت بیرون آورد و به اوج کمال و سعادت و انسانیت برساند. از دیدگاه بریلویه، مکان ظهور امام مهدی مکه خواهد بود و بر همین اساس، ۳۱۳ تن از بزرگان امت، در مسجدالحرام، میان رکن حجرالاسود و مقام ابراهیم علیه السلام با آن حضرت بیعت می‌کنند. بریلویه انقلاب اسلامی ایران را زمینه ساز و هموار کننده ظهور می‌دانند. از نگاه بریلویه، امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، جامع خلیفه ظاهر و باطن در عصر حاضر هستند و امامت و خلافت، به ایشان ختم خواهد شد. بریلویه در مورد غیبت آن امام به تفصیل از منابع شیعه استفاده کرده‌اند. احمد رضا خان بریلوی و برخی از علمای بریلوی، به ولادت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف قائل هستند؛ اما برخی دیگر معتقدند که آن حضرت هنوز متولد نشده است.

منابع

قرآن کریم

نہج البلاغہ

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم (۲۰۰۰م). *لسان العرب*، بیروت، دارصادر.
۲. اعظمی، امجد علی (بی تا). *بہار شریعت*، کراچی، مکتبہ رضویہ.
۳. امام خمینی، روح اللہ (۱۳۷۸). *صحیفہ نور*، تهران، مؤسسہ تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمۃ اللہ علیہ.
۴. اویسی، محمد فیض احمد (۲۰۰۴ق). *بیت المقدس*، کراچی، قلب مدینہ پبلشرز.
۵. _____ (بی تا). *سؤالات و جوابات*، کراچی، بیت الکتب.
۶. _____ (۱۴۲۳ق). *نزول کی بعد عیسیٰ علیہ السلام کی مشاغل*، محقق: بہاول پور، پاکستان، ادارہ تالیفات اویسیہ.
۷. بریلوی، احمد رضا خان (بی تا). *العقیدہ فی الاسلام*، ہند (فور بندر غوجرات)، مرکز اہل سنت برکات رضا.
۸. _____ (۲۰۰۱م). *جامع الاحادیث*، مترجم: محمد حنیف خان رضوی بریلوی، بریلی (ہند)، جامعہ نوریہ رضویہ.
۹. _____ (۱۴۰۳ق). *حدائق بخشش*، کراچی، مکتبہ المدینہ.
۱۰. _____ (۱۴۳۰ق). *ملفوظات*، کراچی، المکتبہ المدینہ.
۱۱. بغدادی، صفی الدین (۱۴۰۷ق). *مراصد الاطلاع*، چاپ اول، بیروت، دارالمعرفہ.
۱۲. جان ل. اسپوزیتو (۱۳۸۸). *دائرة المعارف جہان نوین اسلام*، تهران، نشر کتاب مرجع _ نشرکنگرہ.
۱۳. جبریلی، محمد صفر (۱۳۹۱). *سیری در تفکر کلامی معاصر*، چاپ اول، تهران، پژوهشگاہ فرهنگ و اندیشہ اسلامی.
۱۴. جمعی از نویسندگان (۱۳۹۸ق). *اردو دائرة المعارف اسلامیہ*، لاہور، دانشگاه پنجاب.
۱۵. _____ (۱۳۹۴). *اطلس رہبران*، چاپ اول، تهران، نشر معارف.
۱۶. _____ (بی تا). *گلدستہ عقاید و اعمال*، کراچی، مکتبہ المدینہ.
۱۷. حافظنیا، محمدرضا (۱۳۷۹). *وضعیت ژئوپولیتیک پنجاب در پاکستان*، تهران، انتشارات بین المللی الہدی.
۱۸. حموی، یاقوت (بی تا). *معجم البلدان*، بیروت، دارصادر.
۱۹. خسروی، عباس (۱۳۹۸). *اشتراکات و افتراقات اعتقادی بریلویہ با شیعہ*، چاپ اول، قم، آثار نفیس.
۲۰. رئیس السادات، سید عبدالحسین (۱۳۹۰). *عقیدہ شفاعت*، چاپ اول، تهران، مجمع جہانی تقریب مذاہب اسلامی.

۲۱. رضوی، محمد شہاب (۱۹۹۵م). *اعلیٰ حضرت فاضل بریلوی کی والد گرامی مولانا نقی علی خان، لاہور، عالمی دعوت اسلامیہ.*
۲۲. شرف قادری، محمد عبدالحکیم (بی تا). *البریلویہ کا تحقیق و تنقیدی جائزہ، بی جا، اعلیٰ حضرت نت ورک.*
۲۳. _____ (بی تا). *تلخیص بہار شریعت، لاہور، محمد اسلم رضوی.*
۲۴. غازی قادری، غلام رسول (۱۹۸۱م). *خلافت بلا فصل، چاپ اول، لاہور، مدینہ بکدپوچوک فاروقی حسین ظفروال رود ناروال.*
۲۵. فخر رازی، ابو عبد اللہ محمد بن عمر (۱۴۲۵ق). *مفاتیح الغیب التفسیر الکبیر، بیروت، دار احیاء التراث العربی.*
۲۶. قادری برکاتی بدایونی، علامہ فضل الرسول (۱۴۲۵ق). *المعتقد المنتقد - شرح المعتمد المستند بناء نجات الأبد احمد رضا خان بریلوی، بی جا، مجمع اسلامی مبارک فور.*
۲۷. قائمی، حسن (بی تا). *پایان نامہ تقابلی صہیونیسیم یا مہدویت، قم، مرکز مدیریت حوزه علمیه قم.*
۲۸. قادری، محمد طاہر (۲۰۰۸م). *حیات و نزول مسیح علیہ السلام اور ولادت امام مہدی علیہ السلام، چاپ اول، لاہور، منہاج القرآن.*
۲۹. _____ (۲۰۰۵م). *سیف المجلی علی منکر ولایت علی علیہ السلام، چاپ ہشتم، لاہور، منہاج القرآن.*
۳۰. _____ (۲۰۰۹م). *القول المعتبر فی الامام المنتظر (امام مہدی علیہ السلام) کا ظہور اور فضائل، چاپ نہم، لاہور، منہاج القرآن.*
۳۱. _____ (۲۰۰۸م). *عقیدہ ختم نبوت، چاپ ہشتم، لاہور، منہاج القرآن.*
۳۲. _____ (۲۰۰۶م). *غایۃ الاجابۃ فی مناقب القربانہ، چاپ اول، لاہور، منہاج القرآن.*
۳۳. مراد آبادی، نعیم الدین (بی تا). *کتاب العقائد، بی جا، اعلیٰ حضرت نت ورک.*
۳۴. مصطفائی، محمد نجم (بی تا). *نجات کا راستہ، لاہور، ادارہ تحقیقات اسلامیہ حنفیہ.*
۳۵. مفتی ہاشم، محمد (۲۰۱۸م). *معرفت امام مہدی علیہ السلام (امام مہدی متعلق شعور و آگاہی کا ایک عظیم شاہکار)، چاپ اول، کراچی، دی اسلامیک ریسرچ سینٹر.*

36. www.minhajbooks.com.
37. www.nafseislam.com- nafsislam.
38. www.alahazratnetwork.org
39. www.islamthewordrelingion.com
40. www.rehmani.net

